

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्।
इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्।
रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्।
प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्।
स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा।
स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः
प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ दिव
आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे
जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्।
श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचं
सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय
धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं

यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्तान्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।

प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वान्नोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्नोहान्नोहति। देवा वै भद्राः
सन्तोऽग्निमाधिष्यन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते
पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः
सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं
वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत् दानकामा मे प्रजाः
स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो
ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत् भगी
स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा
एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै
नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्-
पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्।
एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र
इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयो-
ऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्। स

चित्रायांमग्निमादधीत। अवकीर्यैव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं
वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्ता ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै
ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो
योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीत। ग्रीष्मो
वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि
वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः
फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वे
फल्गुनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति।
उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे
फल्गुनी। मुखत एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो
खलु। यदेवैनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥
खल्वाधिथ्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी
षट्॥

[२]

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति
शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव
वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्।

यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं
ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते विंयती
अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्।
तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि
कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञिये-
ऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स
पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्।
तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति।
यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवृषा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं
पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं
नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्यं गृहेऽन्नं क्षीयते।
आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्।
सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स
वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्यां
उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्।
तां दिशोऽनु वातः समवहत्। तां शर्कराभिरदहत्। शं वै
नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्। यद्वराहविहतं सम्भारो
भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्गारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वायं। सरिता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो
वरुणस्य पत्न्य आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्।
तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्विरण्यमभवत्। यद्विरण्यमुपास्यति।
सरितसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्ध्रै स्वाद्रेतसो बीभत्सु
इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यर्बीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति
प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे
संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो
भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे।

तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य
पूर्णमच्छिद्यत्। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पूर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पूर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा
वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पूर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पूर्णमयः
सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत्।
सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति। तं शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या
अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्विकङ्कतः
सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः।
मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्।
साऽशनिर्भवत्। यदशनिर्हतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति।
सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊषां अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याह रुन्धे
पूर्णत्वमशमयदच्छिन्दुस्त्रीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरादेवैनमवरुद्धा धत्ते। यद्द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत।
परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत। इयद्द्वादश
विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं वै
वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति। तत्सत्यम्।

यश्चक्षुर्निमित्तेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं
वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः।
आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
पशून्नेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते
सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा
असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो भूतं चैव
भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा
अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्।
अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां
श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा
पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्।
तैऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनी-
यम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां
तु न वैथ्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरिति।
भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमिति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा
मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजयां

पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं जे॒ष्यसी॑ति।
गा॒र्ह॒प॒त्य॒म॒ग्र आ॒द॒धात्। गा॒र्ह॒प॒त्यं वा अ॒नु प्र॒जाः प॒शवः॑
प्र॒जाय॑न्ते। गा॒र्ह॒प॒त्ये॒नैवा॒स्मै प्र॒जां प॒शून्प्रा॑ज॒नय॑त्। अथा॑न्वा॒हार्य॒-
प॒च॒नम्। ति॒र्यङ्मि॒थु॒व वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के
प्र॒त्य॒तिष्ठ॑त्। अथा॑ऽऽह॒व॒नीय॑म्। तेनै॒व सु॒व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयत्॥३२॥

यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॒यते।
प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यस्य॒ वा
अ॒य॒थादे॒वत॑म॒ग्निरा॑धी॒यते॑। आ दे॒वता॑भ्यो वृ॒श्च्यते। पापी॑यान्भवति।
यस्य॑ यथादे॒वत॑म्। न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥३३॥

भृ॒गूणां॑ त्वाऽङ्गि॒रसां॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति॒ भृ॒ग्वङ्गि॒रसा॒-
माद॑ध्यात्। आ॒दि॒त्यानां॑ त्वा दे॒वानां॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑त्य॒न्यासां॑
ब्रा॒ह्म॒णीनां॑ प्र॒जाना॑म्। वरु॑णस्य त्वा॒ राज्ञो॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति॒
राज्ञः॑। इन्द्र॑स्य त्वेन्द्रि॒येण॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति॒ राज॒न्य॑स्य।
मनो॑स्त्वा ग्रा॒म॒ण्यो व्रत॑पते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति॒ वैश्य॑स्य। ऋ॒भूणां॑ त्वा
दे॒वानां॑ व्रतपते व्र॒तेना॑द॒धामी॑ति॒ रथ॑का॒रस्य॑। यथा॑दे॒वत॑म॒ग्निरा॑धी॒यते।
न दे॒वता॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥३४॥

ध्या॒यति॒ वै रा॒त्रिश्चा॒व रु॒न्धे भ॒विष्य॑न्तीत्य॒ब्रवी॑ज्जनिष्यसे॑ऽजय॒द्वसी॑यान्भवति॒ नव॑
च॥

[४]

प्र॒जाप॑तिर्वा॒चः स॒त्यम॑पश्यत्। तेना॒ग्नि॒माध॑त्त। तेन॒ वै

स आ॑र्ध्रो॒त्। भूर्भुवः॑ सुव॒रित्या॑ह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य
ए॒तेना॒ग्निमा॑धत्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरे॒व भ॑वति। अथो॒ य
ए॒वं वि॒द्वान॑भि॒चर॑ति। स्तृ॒णुत॑ ए॒वैन॑म्॥३५॥

भूरित्या॑ह। प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते। भुव॒ इत्या॑ह।
अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। सुव॒रित्या॑ह। सुव॒र्ग ए॒व लो॒के
प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। त्रि॒भिर्क्ष॑रैर्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒ष्वे॒वैन॑ लो॒केषु॑ प्र॑ति॒ष्ठित॑माधत्ते। सर्वैः॑ प॒ञ्चभि॑राहव॒नीय॑म्॥३६॥

सुव॒र्गाय॑ वा ए॒ष लो॒काया॑धी॒यते। यदा॑हव॒नीयः॑। सुव॒र्ग
ए॒वास॑मै लो॒के वा॒चः स॒त्यं सर्व॑माप्रोति। त्रि॒भिर्गार्ह॑पत्य॒मा
द॑धाति। प॒ञ्चभि॑राहव॒नीय॑म्। अ॒ष्टौ सम्प॑द्यन्ते। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री।
गा॒य॒त्रोऽग्निः॑। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तमाध॑त्ते॥३७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
ताभ्यो॒ ज्योति॑रुद॑गृह्णात्। तं ज्योतिः॑ पश्य॑न्तीः प्र॒जा अ॒भि
स॒माव॑र्तन्त। उ॒परी॑वा॒ग्निमु॑द्गृह्णीयादुद्धर॑न्। ज्योति॑रे॒व पश्य॑न्तीः
प्र॒जा यज॑मानम॒भि स॒माव॑र्तन्ते। प्र॒जाप॑तेरक्ष्य॑श्वयत्। तत्परा॑-
ऽप॒तत्। तदश्चो॑ऽभवत्। तदश्व॑स्याश्व॒त्वम्॥३८॥

ए॒ष वै प्र॒जाप॑तिः। यद॒ग्निः। प्रा॒जाप॑त्योऽश्वः॑। यदश्व॑
पु॒रस्ता॑न्नय॑ति। स्वमे॒व चक्षुः॑ पश्य॑न्प्र॒जाप॑तिर॒नूदे॑ति। व॒ज्री वा
ए॒षः। यदश्वः॑। यदश्व॑ पु॒रस्ता॑न्नय॑ति। जा॒ताने॒व भ्रात॑र्व्या॒न्पुण॑दते।

पुनरा वर्तयति॥३९॥

जुनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-
मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्रोत्।
सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्वम्।
यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ
कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो
हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रयं
इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निम-
सृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधा-
ऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय।
पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः।
एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्।
अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः
स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्रेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्।
अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराज एव विक्रान्तं यजमानोऽनु

विक्रमते। अ॒ग्नये॒ पव॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। अ॒ग्नये॒ शुच॑ये। यद॒ग्नये॒ पव॑मानाय निर्वप॑ति। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। यद॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। पू॒त ए॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुच॑ये। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वास्मि॑न्नुपरि॑ष्ठाद॒धाति॥४४॥

ए॒न॒मा॒ह॒व॒नीयं॑ धत्तेऽश्व॒त्वं वर्त॑यति कुरु॒त इति॑ रु॒द्रो द॑धाति॒ यद॒ग्नये॒ शुच॑ये
एकं॑ च॥ [५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधत्। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नो॑त्सह॑मशक्रोत्। तत् त्रे॒धा वि॒न्य॑दधात्। प॒शुषु॑ तृती॑यम्। अ॒प्सु तृती॑यम्। आ॒दि॒त्ये तृती॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॑जित्य। पु॒न॒रवा॑रुरुत्सन्त। ते॒ऽग्नये॒ पव॑मानाय पु॒रोडा॑शम॒ष्टाकं॑ पा॒लं नि॑रवपन्। प॒शवो॑ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्व॑ासीत्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत्। ते॒ऽग्नये॑ पाव॒काय॑। आ॒पो वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वा॑सीत्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत्॥४६॥

ते॒ऽग्नये॒ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्निः॑ शुचिः। यदे॒वाऽऽदि॒त्य आ॑सीत्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत्। ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति। त॒नुवो॑ वावैता अ॒ग्न्याधे॑यस्य। आ॒ग्नेयो॑ वा अ॒ष्टाकं॑ पा॒लोऽग्न्या॑धे॒यमि॑ति। यत्तं निर्वपे॑त्। नैतानि॑। यथाऽऽत्मा॒ स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ निर्वपे॑त्। न तम्। यथाऽङ्गा॑नि स्युः। नाऽऽत्मा। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑

सात्त्वत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्वेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यत्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तन्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणै। इन्द्रियमेवावरुन्धे। धेनुं होत्रे। आशिषं एवावरुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्नि यज्ञस्यावरुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥—————[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॑स्तद॒सौ सूर्य॑स्तद॒यम॒ग्निः। सम्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्।
 यत्ते॑ शुक्र॒ शुक्रं॑ वर्चः॒ शुक्रा॑ त॒नूः। शुक्रं॑ ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे
 दीदिहि॒ तेन॑ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑न॒शे
 सर्व॑मायुर्व्या॑न॒शे। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राट् स्व॒राट्। ते
 मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राट्वा॑भिभूश्च। ते मावि॑शतां॒ ते
 मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते
 मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी च॒
 प्रभू॑तिश्च। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। यास्ते॑ अ॒ग्ने शि॒वास्त॒नुवः॑।
 ताभि॑स्त्वाऽऽद॑धे। यास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ॥५८॥
 चतु॑ष्पदे जिन्वतां॒ त॒नुव॒स्त्रीणि॑ च॥ [७]

इ॒मे वा ए॒ते लो॒का अ॒ग्नयः॑। ते यद॒व्यावृ॑त्ता आ॒धीये॒रन्।
 शो॒चये॑यु॒र्यज॑मानम्। घ॒र्मः शि॒र इति॑ गा॒र्हप॑त्य॒मा द॑धाति। वा॒तः
 प्रा॒ण इत्य॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नम्। अ॒र्कश्चक्षु॑रित्या॒हव॑नीयम्। तेनै॒वैनान्वा॑-
 वर्त॑यति। तथा॒ न शो॑चयन्ति॒ यज॑मानम्। र॒थन्त॑रम॒भिगा॑यते॒
 गा॒र्हप॑त्य आ॒धीय॑माने। रा॒थन्त॑रो वा अ॒यं लो॒कः॥५९॥

अ॒स्मिन्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॑ति॒ष्ठित॑मा ध॑त्ते। वा॒मदे॒व्यम॒भिगा॑यत
 उ॒द्ध्रिय॑माणे। अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै वा॑मदे॒व्यम्। अ॒न्तरि॑क्ष ए॒वैनं॑ प्र॑ति॒-
 ष्ठित॑माध॑त्ते। अथो॒ शान्ति॑र्वै वा॑मदे॒व्यम्। शा॒न्तमे॒वैनं॑ प॒शव्य॑मुद्ध॑रते।

बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बारहतो वा असौ लोकः।
अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्गैः। तं वारवन्तीयैनावारयत।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अंकुरुत।
तच्छ्रौतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते। वारयित्वैवैनं
प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति
गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः।
स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः।
सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं सम्प्रियं करोति।
पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते। वार्तः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं
पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहिं
विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावैवैनौ कुरुते।
ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामा शास्ते।
अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वैवैनं
लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा

दधीत। उद्धृत्यैवाधायामिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते।
 विराट् स्वरान् यास्तै अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदधु इत्याह।
 एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्तै
 अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं
 पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च
 च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नैर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै
 जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्।
 तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता
 चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त।
 तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या
 उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च
 भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या
 इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तदधाति।
 प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधो-
 ऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः।

एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेतं एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मा९ समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा९ समंश्जीयात्। यच्छ्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पंचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वां सः। अग्निः कार्यः।
 योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताः रात्रिमाग्निमिन्धीत।
 तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति।
 तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्चमुद्धरति।
 संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्नि-
 रित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवत्सरे
 पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवत्सरे-
 ऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरप्रतिमा वै
 द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याऽऽहिता भवन्ति। यदि द्वादश्यां
 नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥७४॥
 द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचददिती रेतोऽधत्त समिन्ता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः
 स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायेयाद्गच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥—[९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।
 स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
 तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
 व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजा-
 पतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितु मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदक्रामत्।

तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्यं प्रजां मे गोपायेति। सा
तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शङ्स्यं पशून्मे
गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथं सभां
मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे
प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तं
स्पृणोति। अथर्वं पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति।
नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शङ्स्यं पशून्मे
गोपायेत्याह॥ ७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह।
सभामेवैतेनैन्द्रियं स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह।
मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति।
तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्यं आज्यमधिश्रयन्ति
सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये
जुह्वति॥ ७९॥

तेन॒ सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यथ्स॒भाया॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॒
सौ॑ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑वस॒थेऽन्न॑ हर॑न्ति। तेन॒ सौ॑-
ऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॒ आधी॑यन्ते।
प्रव॑स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमु॑प॒तिष्ठे॑तैकमेकम्। यथा॑ ब्राह्म॒णाय॑ गृहे॒वासि॑ने
परि॒दाय॑ गृ॒हाने॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। पुन॑रा॒गत्यो॑प॒तिष्ठ॑ते। सा
भा॒गेय॑मे॒वेषां॑ तत्। सा तत॑ ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रोहि॒ण्य॑भवत्।
तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हि॒णित्व॑म्। रोहि॒ण्याम॑ग्निमाद॑धीत। स्व ए॒वैनं॑ योनौ
प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

ए॒षा प॒शून्मे गो॑पा॒येति॑ प्रवि॑ष्टा प॒शून्मे गो॑पा॒येत्या॑ह जुह॑ति तिष्ठ॑ते सप्त
च॑॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूदन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे वै शमीगर्भात्प्रजा-
पतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शन्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु।
शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी लोकसाता।
शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः।
वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः।
ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमार्गमिष्टाः। ऊतीः
कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते
न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या
रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः।
प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु।
उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य
रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये। तस्येदं
विहतमाभरन्तः। अच्छम्बद्वारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यद्भ्रगतः प्रतिष्ठाम्।
तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि।
याभिरदृष्टं हृद्भ्रगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता

नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रः हिरण्यम्। अद्भ्यः
सम्भूतममृतं प्रजासु। तथ्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्थे-
ऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं
जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते
शतबलशो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा
मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पूर्णः सोमपूर्णाद्धि
जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं
वदेतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु
ब्रह्मवर्चसम्। तथ्सम्भरन्नुस्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते
सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीः शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा
आर्च्छन्नातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि।
यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्नातवेदः। मरुतोऽद्विस्तमयित्वा।
एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह।
चित्रियादश्वत्थाथ्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सःस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः।
तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्।

अ॒ग्ने॒स्त॒नूं॒ य॒ज्ञि॒या॒ꣳ स॒म्भ॑रामि। शा॒न्त॒यो॒निꣳ श॒मी॒ग॒र्भ॑म्। अ॒ग्ने॒
प्र॒ज॒न॒यि॒त॒वै॑। यो अ॑श्व॒त्थः श॑मी॒ग॒र्भः॑। आ॒रु॒रो॒ह॒ त्वे स॒चो॑। तं तै
हरामि ब्र॒ह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञि॒यैः के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒म॒भ॑र॒ज्ञा॒त॒वे॒दः। य॒था॒श॒री॒रं
भू॒तेषु॑ न्य॒क्त॑म्। स स॒म्भृतः॑ सी॒द शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑
लो॒क॒मनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्र॒वे॒ध॒सै॑ क॒वये॑ मे॒ध्या॒य। व॒चो॑ व॒न्दारुं
वृष॒भाय॑ वृ॒ष्णो॑। यतो॑ भ॒य॒म॒भयं॑ तन्नो॑ अस्तु। अ॒व दे॒वान् य॒जे
हे॒ड्यान्। स॒मि॒धाऽग्निं॑ दु॒व॒स्य॒त॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृ॒तैर्बो॑ध॒य॒ताति॑थिम्। आऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑
त्वाऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्य॒त। जुष॑स्व॒ स॒मिधो॑ म॒म।
तं त्वा॑ स॒मि॒द्धि॒र॒ङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒ह॒च्छो॑चा यवि॒ष्ट्या।
स॒मि॒ध्य॒मा॒नः प्र॒थ॒मो नु॑ ध॒र्मः। स॒म॒क्तु॒भि॒र॒ज्य॒ते वि॒श्व॒वा॒रः॥१०॥

शो॒चि॒ष्केशो॑ घृ॒तनि॑र्णि॒क्पाव॑कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॑जथाय दे॒वान्।
घृ॒तप्र॑ती॒को घृ॒तयो॑नि॒र॒ग्निः। घृ॒तैः स॒मि॒द्धो घृ॒तम॒स्यान्न॑म्। घृ॒त॒प्रुष॑स्त्वा
स॒रि॒तो वह॑न्ति। घृ॒तं पिब॑न्त्सु॒य॒जा य॒क्षि दे॒वान्। आ॒यु॒र्दा अ॒ग्ने
ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑ती॒को घृ॒तयो॑नि॒रे॒धि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चा॒रु
ग॒व्य॑म्। पि॒ते॒वं पु॒त्रम॒भि॒र॒क्ष॒तादि॑मम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्।
 उरुज्रयंसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने
 प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान
 ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयांसि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं
 व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यंसते
 धियम्। प्रजा अग्ने संवासया। आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा
 आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विशपली सदने ऋतस्य।
 अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वली जन्यं जातवेदसम्।
 अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतंसं शक्ररीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह।
 ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तरांसं समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा
 यज्ञै। ऋत्विगवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे।
 तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्यथे।
 ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि।
 मानुषाद्वैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ
 लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर् ऋध्वा। अतिं मृत्युं तराम्यहम्।
 जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपंसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मंयोभूः।
 अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न
 आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत वि च सर्पतातः।
 येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्याः।
 अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि
 ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। सःसृष्टं मनो
 अस्तु वः। सःसृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः प्रियास्तनुवः। सं
 प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो
 मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः
 पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा
 द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू अभि कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा
 अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं
 मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अग्नवः
 समीचीः। पुमांसं जातमभि सःरभन्ताम्। प्रजापतेस्त्वा
 प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय
 शतशारदाय। शतः शरद्भ्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जी॒वा॒त॒वै पु॒ण्या॒य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्या॒न्य॒ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॑दः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृ॒तमा॑द॒धामि॑। अ॒न्ना॒द॒म॒न्नाद्या॑य।
गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै। सु॒गा॒र॒ह॒प॒त्यो वि॑द॒ह॒न्नरा॑तीः। उ॒ष॒सः श्रेय॑सीः
श्रेय॑सी॒र्दध॑त्॥२०॥

अ॒ग्ने स॒प॒त्ना॑ꣳ अ॒प॒ बा॒ध॑मानः। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धेहि॑। इ॒मा उ॒ मामु॑प॒तिष्ठ॑न्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय।
इ॒हो इ॒डा तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॑पी। मध्ये॒ वसो॑र्दी॒दिहि॑ जा॒तवे॑दः। ओज॑से
बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे॒ वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्रतूः।
यस्तै॑ दे॒वेषु॑ म॒हिमा॑ सु॒वर्गः॥२१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टि॒र्या तै॑ मनु॒ष्येषु॑ पप्र॑थे। तया॑
नो अ॒ग्ने जुष॑माण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्त॒रिक्षा॑त्। वाता॑त्प॒शुभ्यो॑
अध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जा॒तवे॑दः सम्ब॒भूथ॑। ततो॑ नो अ॒ग्ने जुष॑माण॒
एहि॑। प्राची॑मनु॒ प्रदि॑शं प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा
आशा॑ दी॒द्यानो॑ वि भा॑हि॥२२॥

ऊ॒र्जं नो॑ धेहि॒ द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒न्व॒ग्निरु॒षसा॑म॒ग्रम॑ख्यत्।
अ॒न्व॒हा॒नि प्रथ॑मो जा॒तवे॑दः। अनु॒ सूर्य॑स्य पु॒रु॒त्रा च॑ र॒श्मीन्। अनु॒
द्यावा॑पृथि॒वी आ॑त॒तान्। वि॒क्रम॑स्व म॒हाꣳ अ॑सि। वे॒दिष॑न्मानु॒षेभ्यः॑।
त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृ॑हि। यद्वि॑दं दि॒वो यद॑दः पृथि॒व्याः। संवि॑दा॒ने

रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः।
प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोसारं गुप्त्यै।
यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे
दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे
सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व पितुं मे
गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं
कृणु। शःस्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ
सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु।
सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा
विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये।
मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्।
इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो
मा सन्तमायुर्मा प्रहांसीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधा-
ऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी।

योनिर्ग्रेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यो ब्रह्मणा दुवस्यत
विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे
दधत्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥-[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः
प्रतिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः।
अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि।
द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः
परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजिता-
वग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सः स्तुता
विराजन्मभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः।
एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्।
तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै।
शाक्करं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते
ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्धसन्तन्वन्ति।
मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव

तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः।
 बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं। माध्यं दिने
 पवमाने भवति॥ ३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः परांश्च
 संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते। अथ येऽमुतो-
 ऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते। एतद्वा अमुतो-
 ऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः।
 तद् देवेभ्यो नयन्ति॥ ३२॥

कार्या विराङ्महन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवान्दिवा-
 कीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षंसी। एव संवत्सरस्य पक्षंसी।
 यदेतेन गृह्येतेन। विषूची संवत्सरस्य पक्षंसी व्यवस्रंसेयाताम्।
 आर्तिमाच्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षंसी मध्यमं
 वंशमभि समायच्छति॥ ३३॥

एव संवत्सरस्य पक्षंसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति।
 नार्तिमाच्छन्ति। एकविंशमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते।
 प्रत्युत्तंभ्यै सयत्वायं। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो
 गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते।
 सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥ ३४॥

सुप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः प्रजानाम्।
 शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मात्सुप्त शीर्षन्प्राणाः।
 इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स इमाल्लोकानभ्यजयत्।
 तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्।
 यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चवन्ते।
 ये वैश्वकर्मणं गृह्यते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा
 अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते।
 विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति
 तिष्ठन्ति। तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह
 महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति।
 अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्या गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥[३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन।
 आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष
 इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्।
 स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष
 उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु
 लोकेष्वभिपन्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॒दि॒त्यस्य॑ सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। परा॑चोऽतिपादा॒द॒बिभ॑युः। तं छन्दो॑भिरदृ॒हं धृ॑त्यै। दे॒वा वा आ॒दि॒त्यस्य॑ सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अवा॑चोऽवपा॒दाद॒बिभ॑युः। तं प॒ञ्चभी॑ र॒श्मिभि॑रुद॒वय॑न्। तस्मा॑देकवि॒ंशेऽह॑न्पञ्च दि॒वाकी॒र्त्यानि॑ क्रियन्ते। र॒श्मयो॑ वै दि॒वाकी॒र्त्यानि॑। ये गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीषू॒त्तर॑योः प॒र्वमा॑नयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकी॒र्त्यः हो॑तुः पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॒ह्मसा॑मम्। भा॒सोऽग्नि॑ष्टोमः। अथै॒तानि॑ परा॑णि। परै॒र्वै दे॒वा आ॒दि॒त्यः सु॒व॒र्गं लो॒कम॑पा॒रय॑न्। यदपा॑रयन्। तत्परा॑णां प॒रत्व॑म्। पा॒रय॑न्त्ये॒नं परा॑णि। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॑ स्पर्षा॑णि। स्पर्षै॒र्वै दे॒वा आ॒दि॒त्यः सु॒व॒र्गं लो॒कम॑स्पा॒रय॑न्। यदस्पा॑रयन्। तथ्स्पर्षा॑णां स्पर्॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्ये॒नं स्पर्षा॑णि। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

ए॒ति प॑र्व॒मान॑योः स्पर्षा॑णि पञ्च च॥ [४]

अप्र॑तिष्ठां वा ए॒ते ग॑च्छन्ति। येषां॑ संव॒त्सरे॑ऽना॒स्तेऽथ॑। ए॒काद॑शि॒न्याप्य॑तै। वैष्ण॒वं वा॑म॒नमा॑ल॒भन्ते॑। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। य॒ज्ञमे॒वा॑ल॒भन्ते॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमा॑ल॒भन्ते॑। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑म॒या॒तया॑मानौ। ये ए॒व दे॒वते॑ अ॒या॒तया॑ग्नी। ते ए॒वाऽऽल॑भन्ते॥४०॥

वै॒श्वदे॒वमा॑ल॒भन्ते॑। दे॒वतां॑ ए॒वाव॑रुन्धते। द्या॒वापृ॑थि॒व्यां धे॒नुमा॑ल॒भन्ते॑। द्या॒वापृ॑थि॒व्योरे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति। वा॒य॒व्यं व॒त्समा॑ल॒भन्ते॑। वा॒युरे॒वैभ्यो॑ यथाऽऽय॑त॒नाद्दे॒वता॑ अव॑ रुन्धे।

आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गुव्याः पशवं आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥—————[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो

ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते। अथ
यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः
क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरौ भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं छवीरस्थिं। परांचा
स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न
कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः।
तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः
क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः।
एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण
सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः
पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव
तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः।
ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य तल्पसद्यमनंभिजितः स्यात्।
स देवानां साम्यंक्षे। तल्पसद्यमंभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्।
तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमंभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यंक्षे।
तल्पसद्यं मा परांजेपीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं

पराजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महंस एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः
समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः।
असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम
उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषां सुकृतं या
राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः।
तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं
भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥—————[६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिवृत्तः पद॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्नें सपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः स॒न्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति।
यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्। ते दे॒वा
वि॒जित्य॑। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽ॒ग्निम॑न्वविन्दन्तुषू॒त्सन्न॑म्। तस्य॒
विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूरवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्वविन्दन्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यथा॑ऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॑त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑
ग्रहा॑ गृह्यन्ते। तस्य॒ त्वैव॑ गृही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्।
यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॒स्तनू॑नपा॒तमि॒डो
ब॒रु॒हिर्य॑जति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॑भागौ स्याताम्। अना॑ज्यभागौ
भव॑तु इत्याहुः। यदु॒भावा॑ग्नेयावन्वश्चा॒विति॑। अ॒ग्नये॑ पव॑माना॒योत्तरः॑
स्यात्। यत्पव॑मानाय। तेना॑ऽऽज्य॑भागः। तेन॑ सौ॒म्यः।
बुध॑न्वत्याग्नेयस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनुवा॒क्या भव॑ति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः
पत्नी॑संया॒जाना॑मृचः स्युः। तेना॑ऽऽग्नेय॑ सर्वं भवति। ए॒क॒धा

तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयंजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाऽऽग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतेव तद्ववति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥[१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तैऽब्रुवन्। आजिमस्य

धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत।
स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति।
तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्येत। अगच्छत्स्वाराज्यम्।
अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रं
समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य
चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो
वा एषः। वाजः५ ह्येतेन देवा ऐप्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै
सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै
वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म
वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा
जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्।
ऐनं वाचा गच्छति। अपिर्वतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष
वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्।

ता वा ए॒ता उ॒ज्जित॑यो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑।
 दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्र॑ह्म॒णश्चान्न॑स्य च श॒मल॑मपा॒घ्नन्।
 यद्व॒ह्मणः॑ श॒मल॑मासीत्। सा गा॒था ना॒राश॑स्य॒भवत्। यदन्न॑स्य।
 सा सुरा॑॥१३॥

तस्मा॒द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्।
 श॒मलं॑ प्र॑तिगृह्णीयात्। सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वाचोऽव॑रुद्धाः। यो
 वा॒जपे॑यया॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑थन्त॒रे। याऽन्तरि॑क्षे॒ या
 वा॒यौ या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि याऽऽदि॒त्ये या बृ॑ह॒ति। याऽप्सु
 यौष॑धीषु॒ या वन॑स्पतिषु। तस्मा॑द्वाजपेयया॒ज्यात्वि॑जीनः। सर्वा॑
 ह्य॑स्य॒ वाचोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धा॒वा॒मेति॑ ज्यैष्ठ्याय॒ वेदं॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते वाज॒पेयः॑ सुराऽऽत्वि॑जीन॒ एकं॑ च॥[२]

दे॒वा वै यद॑न्यैर्ग्रहैर्य॒ज्ञस्य॑ नावा॒रुन्ध॑त। तद॑तिग्राह्यैरतिगृह्या॒-
 वा॒रुन्ध॑त। तद॑तिग्राह्या॒णाम॑तिग्राह्यत्वम्। यद॑तिग्राह्या॒ गृह्य॑न्ते।
 यदे॒वान्यैर्ग्रहैर्य॒ज्ञस्य॑ नाव॑ रुन्धे। तदे॒व तैर॑तिगृह्याव॑ रुन्धे। पञ्च॑
 गृह्य॑न्ते। पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तमा॒त्वाऽव॑ रुन्धे॥१५॥

सर्व॑ ऐ॒न्द्रा भ॑वन्ति। ए॒क॒धैव॑ यज॑मान इन्द्रि॒यं द॑धति। स॒प्तद॑श
 प्राजाप॒त्या ग्र॑हा॑ गृह्यन्ते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरास्यै।
 ए॒क॒य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। सोम॑ग्र॒हाश्च॑
 सुरा॑ग्र॒हाश्च॑ गृह्णाति। ए॒तद्वै दे॒वाना॑ पर॒मम॑न्नम्। यत्सोमः॑॥१६॥

ए॒तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। य॒थ्सुरा॑। प॒रमे॑णै॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्ये॑नाव॒र-
म॒न्नाद्य॑मव॒ रुन्धे॑। सो॒म॒ग्रहा॑न्गृ॒ह्णाति॑। ब्र॒ह्म॑णो वा ए॒तत्तेजः॑।
य॒थ्सोमः॑। ब्र॒ह्म॑ण ए॒व तेज॑सा तेजो॒ यज॑माने दधाति।
सुरा॑ग्रहा॒न्गृ॒ह्णाति॑। अ॒न्नस्य॑ वा ए॒तच्छ॑म॒लम्। य॒थ्सुरा॑॥१७॥

अ॒न्नस्यै॒व श॑म॒लेन॒ शम॑लं॒ यज॑माना॒दप॑हन्ति। सो॒म॒ग्रहा॑श्च
सुरा॑ग्रहा॑श्च गृ॒ह्णाति॑। पु॒मान् वै सोमः॑। स्त्री सुरा॑। त॒न्मि॒थुन॑म्।
मि॒थुनमे॒वास्य॑ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। आ॒त्मान॑मे॒व सोम॑ग्र॒हैः
स्पृ॑णोति। जा॒याः सुरा॑ग्र॒हैः। तस्मा॑द्वाजपेयया॒ज्यमु॑ष्मि॒ल्लोके॑
स्त्रिय॑ सम्भ॑वति। वा॒जपे॒याभि॑जित॒ः ह्य॑स्य॥१८॥

पूर्वे सोम॑ग्रहा गृ॒ह्यन्ते॑। अप॑रे सुरा॑ग्रहाः। पुरो॑ऽक्षः
सोम॑ग्रहा॒न्त्साद॑यति। प॒श्चाद॑क्षः सुरा॑ग्रहान्। पा॒पव॑स्य॒सस्य॑
विधृ॑त्यै। ए॒ष वै यज॑मानः। य॒थ्सोमः॑। अ॒न्नः सुरा॑। सो॒म॒ग्रहा॑श्च
सुरा॑ग्रहा॑श्च व्यति॑षजति। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैनं॑ व्यति॑षजति॥१९॥

स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह। अ॒न्नं वै भ॒द्रम्।
अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैनं॑ स॒सृज॑ति। अ॒न्नस्य॑ वा ए॒तच्छ॑म॒लम्। य॒थ्सुरा॑।
पा॒प्मेव॑ खलु॒ वै श॑म॒लम्। पा॒प्मना॑ वा ए॒नमे॒तच्छ॑म॒लेन॑
व्यति॑षजति। य॒थ्सोम॑ग्रहा॑श्च सुरा॑ग्रहा॑श्च व्यति॑षजति।
वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्केत्या॑ह। पा॒प्मनै॒वैनं॑ श॒मलेन॑
व्याव॑र्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङुद्ववति
 सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखुराग्रहैः। इममेव
 तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्।
 तेन सूयते। वाजसृद्धः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशः
 सःसृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति।
 एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो
 दधाति॥ २१॥

आप्वाऽवं रुन्धे सोमः शमलं यत्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति
 सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी
 नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त
 इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव
 तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्।
 सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥ २२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः।
 तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन।
 प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण।
 प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन।
 अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥ २३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ

आरोहत्यतिरात्रेण। नाकः रोहति बृहत्ः स्तोत्रेण। तेज
 एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।
 इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचः सारस्वत्या। उभावेव दैवलोकं
 च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्या। सप्तदश
 प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव
 हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो
 यज्ञमजिघासन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत।
 तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत एव
 शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघांताय। एकधा वपा जुहोति।
 एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
 नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते।
 अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति।
 वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव
 यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिरुहि वाक्। अपन्नदती भवति।
 तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥-[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः।

यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥ २७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पलूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु पलूलयति॥ २८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पलूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥ २९॥

अपात्रपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तोत्येवैनानाजिः सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गौ न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं

वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्या अनात्यै द्वे च॥—————[५]

देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं
जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याहः
सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं
रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकं रोहति।
चात्वाले रथचक्रं निमित्तं रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः
सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति।
आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाः सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव
रुन्धे। वाचो वर्ष्म देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्।
सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा
वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथो वाच एव
वर्ष्म यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो
वाजमजयित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव
वाजमुञ्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशः स्तोत्रं
भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि

वा॒ज्य॑सीत्या॒ह। अ॒ग्नि॒र्वा अ॒र्वा। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो वा॒जी।
 ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॑थं यु॒नक्ति॑। प्र॒ष्टि॒वा॒हि॒नं यु॒नक्ति॑।
 प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑॥ ३४॥

वाजि॑नो वाजं॑ धाव॒तु का॑ष्ठां गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः
 का॑ष्ठा। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति।
 य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः।
 च॒त॒सृभि॑रनु॒ मन्त्र॑यते। च॒त्वा॒रि॒ छन्दा॑ंसि। छन्दा॑भिरे॒वैनान्॑ सु॒व॒र्गं
 लो॒कं ग॑मयति॥ ३५॥

प्र वा ए॒तैऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं॑ च॒
 आ॒व॒र्त॑न्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। र॒थ॒वि॒मोच॑नीयं जुहोति॒
 प्र॒ति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑ग॒म्यादि॑त्या॒ह। अन्नं॑ वै
 वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ञ्ज॑यन्ति। य आ॒जिं
 धा॑वन्ति॥ ३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृद्भ्यः॑ प्रयच्छति। यमे॒व ते वाजं॑
 लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तं प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे॑। ए॒क॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑हरति।
 ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्व॒जिम॑युः।
 ता बृ॒ह॒स्पति॑रुद॑जयत्। स नी॒वारा॒न्नि॒र॒वृणी॑त। तन्नी॒वारा॑णां
 नी॒वार॒त्वम्। नै॒वार॑श्च॒रुर्भव॑ति॥ ३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒र॒म॒म॒न्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒र॒मे॒णैवा॑स्मां

अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः
प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति।
सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बारुहस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बारुहस्पत्य एष चरुः। अश्वान्त्सरिष्यतः
ससुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तमेवाव
रुन्धे। अर्जीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन्
विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवाव
रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति
भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनं
समर्थयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्।
वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो वाजपेयेन यजते। ओषधयः खलु
वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्धौ। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्न्या एवैष
यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः
प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्।
न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गौधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै

लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः।
यद्वृ॒षः। स॒र्वदे॑व॒त्यं वासः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः सम॑र्धयति।
अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॑ यज॑मानः कुरुते। सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒
सम॑ष्ट्यै। द्वा॒दश॑ वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑
सं॒वत्स॑रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति। सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्य॒ सम॑ष्ट्यै। द॒शभिः॑
कल्पै॑ रोहति। न॒व वै पु॑रु॒षे प्रा॑णाः। नाभि॑र्दशमी। प्रा॒णाने॒व
यथा॑स्था॒नं क॑ल्पयित्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॑द्वै पु॒रुष॑स्य॒
स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्या॑स्ति। तेन॑ स॒ह सु॑वर्गं लो॒कमे॑ति।
सु॒वर्दे॒वाः अ॑ग॒न्मेत्या॑ह। सु॒वर्गमे॒व लो॒कमे॑ति। अ॒मृता॑ अ॒भूमे॑त्या॒ह।
अ॒मृता॑मि॒व हि सु॑वर्गो लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा अ॒भूमे॑त्या॒ह।
प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्नै॑ति॥४४॥

सम॑हं प्र॒जया॒ सं मया॑ प्र॒जेत्या॑ह। आ॒मेवै॑तामा शा॒स्ते।
आ॒स॒पुटै॑र्घ्नन्ति। अन्नं॑ वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑ः सम॑र्धयन्ति।
ऊ॒षैर्घ्न॑न्ति। ए॒ते हि सा॒क्षाद॑न्नम्। यदू॒षाः। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒
सम॑र्धयन्ति। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ घ्नन्ति॥४५॥

पु॒रस्ता॑द्धि प्र॒तीची॑न॒मन्न॑म॒द्यते॑। शी॒र॒ष॒तो घ्न॑न्ति। शी॒र॒ष॒तो
ह्यन्न॑म॒द्यते॑। दि॒ग्भ्यो घ्न॑न्ति। दि॒ग्भ्य ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॑मव॑रु॒न्धते॑।

ईश्वरो वा एष पराङ्मुखः। यो यूपं रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति।
अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्।
यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्यशून्यरि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव
रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥
परिधापयति गोधूमां जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥-[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि।
तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः।
उभर्याषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ।
यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्धेत। सर्वस्य समवदायं जुहोति।
अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति। ऊर्ग्व
अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसव इत्याह। सवितुप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते।
शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्वव-
स्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येना-

भिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य
त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि-
षिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभि-
षिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विर्गभ्य उपहरन्ति। अमुमेव
तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वावदानीयानि च वाजसृज्यः।
इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते।
विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।
अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने।
यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति।
बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनं श्रियै गमयति॥५२॥

अश्रीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह
वाजसृतः शिपिस्रीणि च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते।
द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।
भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै
तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते।

व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं समाभूतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥ गच्छति सूयते नव च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधिं सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहृष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे
जाये अभ्याक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये
कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति।
तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्त्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति
वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु
प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा
ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄन्प्रीणाति।
तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति।
सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः।
तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा
हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राश्यात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुंकः स्यात्। यन्न
प्राश्यात्। अर्हविः स्यात्॥६१॥

पितॄभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्।
वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति।
हरणभागा हि पितरः। पितॄनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं
छिन्दीत। पितॄणां ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितॄणाम्। नमो वः पितरो रसाय।
 नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः
 स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो
 नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थः॥६३॥

युष्मास्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ।
 यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो
 भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितॄभ्यः
 करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितॄलोके चरति।
 यत्पितॄभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरैति।
 यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति।
 पितॄलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितॄभ्यः करोति। स
 ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः।
 यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति।
 नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंश्नुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो
 यजमानश्चरति यत्पितॄभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्येग्रहेर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं
 तार्ष्यं सप्तान्नहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हुत्वा दशं॥१०॥

दे॒वा॒सुरा वा॒ज्यै॒वेनं॑ तस्मा॑द्वाज॒पेयया॑जी दे॒वस्या॒हं वाज॑स्याव॒रुद्धा इन्द्रि॑यमे॒वास्मिन्॑ ह्री॒का हि पि॒तरः॑
पञ्च॑षष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सुरा यज॑मानः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् शूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्पुरस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपाशुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाशु जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः

स्था॒लीर्वा॒य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृ॒श्नि॑मदुहन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृ॒श्निः॑। तामा॑दित्या
आ॑दित्यस्था॒ल्या चतु॑ष्पदः प॒शून् दु॑हन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति।
चतु॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑
उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इन्द्रि॒यमे॒व
तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां वि॒श्वे दे॒वा आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुहन्।
यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊ॒र्जमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नुष्या॑ ध्रुवस्था॒ल्या-
ऽऽयु॑रदुहन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां
दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्येन॑ जुहोति। तस्मा॑दन्येन॒ पात्रे॑ण
प॒शून् दु॑हन्ति। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑ व्या॒वृत्त॑मे॒व तद्यज॑मानो
गच्छ॑ति॥६॥

ग्र॒हत्वं ग्रहा॑ जुहोत्य॑कुर्वतादुहन्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति न॒वं च॥—————[१]

यु॒वः सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चावासुरे सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना
शु॑भस्पती। इन्द्रं॑ कर्म॒ स्वाव॑तम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑वश्विनो॒भा।
इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा द॒सना॑भिः। यत्सु॑रामं व्य॒पि॒बः शची॑भिः।
सर॑स्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्ने ह॒विरा॒स्येते॑। सु॒ची॒व
घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनि॑ र॒यिम॒स्मे सु॒वीर॑म्। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शसं॑ बृ॒हन्त॑म्।

यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः।
 कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्रये।
 नाना हि वा देवहितं सदो मितम्। मा ससृक्षाथां परमे
 व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिंसीः स्वां
 योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं
 तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती
 अश्रुणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं
 भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण
 गायत्रछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे।
 यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। सोमो
 वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते।
 देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां सवाः।
 त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू
 राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥—————[२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय
 कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं
 वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्।

उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह।
आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय
चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य पाप्मानं
प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा
ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं
प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य
पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं३ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं
पृथिवीमसक्तं। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु।
पयो वथ्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु
धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनंदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं२ स२सृजति। उभे
वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुह्यमानं३
स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य स२सृजेत्। तदेव
यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं
यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं
विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्। यत्रैव

स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्।
अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनातेनैवार्तं यज्ञस्य
निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते श्वाऽन्तरा
धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय
पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्।
अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं।
इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्धरेत्।
यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञः सन्तनोति। भस्मना पदमपि
वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥—[३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य
आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण
हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं
पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति।
यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्।
ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति।
अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं
वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति।

यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैर्नैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति।
वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि
वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य
आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं
पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा
अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं
पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयैर्नैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय
उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती
व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना
जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति
प्रत्यङ्गिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति।
अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हृतमनु म्रियते। अन्तं
वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैर्नैवान्तं यज्ञस्य

निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्धाते गार्हपत्य उद्धार्येत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्धाप्य गार्हपत्यं मन्येत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रो-
ऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य
पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्धाप्य गार्हपत्यं मन्येत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स
गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति।
छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्यति।
गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्धार्यति।
तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह।
ऋग्वसामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋग्वसामाभ्यामेवैनं समिन्धे।
सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति।
आहवनीयमुद्धाप्य गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि

तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वातृतानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरैतम्। सं नः
सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः सन्तनोति।
अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतः
स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपि नयति।
अनङ्घ्रिना। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवता गच्छत्युद्वायेन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति
नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो
वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो
मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं
सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति
धयद्वितीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु
वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वितीषु कुर्वन्ति। सन्धेः
शान्त्यै। गायत्रः सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः
सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति।
होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञः

समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं
तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतः सामं भवति।
अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाः असि सूर्येति कुर्वन्ति।
यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवेनं
कामेनं समर्धयन्ति। गौरिवीतः सामं भवति। तेनैव माध्यं
दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति।
होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शःसति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य तृतीयसवने
सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत।
अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वे दुष्प्रज्ञानम्।
यजमानं वा एतत्पशवं आसाह्यन्ति। बृहत्सामं भवति। बृहद्वा
इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहत्तैवास्मै पशून्दाधार।
शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवेनः
समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशःसति। मध्यत एव
यज्ञः समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शःसति दाधाराद्यौ च॥—————[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सःसुनुतः।
यौ द्वौ सःसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य
ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते सःसुन्वतोर्निर्बप्सति।

पूर्वेणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति।
एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्।
देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः।
इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। अभ्यामेवैनमन्तरेति। वाचश्च
मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति।
सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य
लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य
भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति। यद्यग्निष्टोमः
सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत।
यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स
संसुन्वतोर्भिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दांसि
वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो
वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा
पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा
हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं

वा ए॒ते नि॒यन्ति॑। येषां॑ दी॒क्षिता॑नां प्र॒मीय॑ते। तं यद॑व॒वर्ज॑युः।
कू॒र॒कृ॒ता॑मि॒वैषां॑ लो॒कः स्या॑त्। आ॒ह॒र॒ द॒हेति॑ ब्रू॒यात्॥३६॥

तं दक्षि॑णतो वेद्यै॑ नि॒धाय॑। सर्प॑रा॒ज्ञियां॑ ऋ॒ग्भिः स्तु॑युः। इ॒यं
वै सर्प॑तो रा॒ज्ञी॑। अ॒स्या ए॒वैनं॑ परि॒दद॑ति। व्यृ॒द्धं तदि॒त्याहुः॑।
यथ्स्तु॑तमन॑नुशस्त॒मिति॑। हो॒ता प्र॑थ॒मः प्रा॑ची॒नावी॒ती मा॑र्जा॒लीयं॑
परी॑यात्। या॒मीर॑नुब्रुवन्। सर्प॑रा॒ज्ञीनां॑ की॒र्तये॑त्। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑
लो॒कयोः॑ परि॒दद॑ति॥३७॥

अथो॑ ध्रु॒वन्त्ये॒वैन॑म्। अथो॑ न्ये॒वास्मै॑ हु॒वते॑। त्रिः परि॑यन्ति।
त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ ध्रु॒वते॑। त्रिः पुनः॑ परि॑यन्ति।
षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ ध्रु॒वते॑। अ॒ग्न आ॒यू॑षि
पव॑स इति॑ प्रति॒पदं॑ कुर्वी॒रन्। र॒थन्त॑रसा॒मैषां॑ सोमः॑ स्यात्।
आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्द॒धते॑। अथो॑ पा॒प्मान॑मे॒व वि॒जह॑तो यन्ति॥३८॥
अ॒भिजि॑त्यै पृथि॒व्याश्च॑ स्याद॑ध्व॒र्युर्ब्रू॒याल्लो॒कयोः॑ परि॒दद॑ति कुर्वी॒रः॒स्त्रीणि॑ च॥[६]

अ॒सुर्यं॑ वा ए॒तस्मा॑द्व॒र्णं कृ॒त्वा। प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति।
यस्य॑ यू॒पो वि॒रोह॑ति। त्वा॒ष्ट्रं ब॑हुरूप॒माल॑भेत। त्वष्टा॑ वै
रू॒पाणा॑मी॒शे। य ए॒व रू॒पाणा॑मी॒शे। सो॑ऽस्मिन्प॒शून् वी॒र्यं॑ यच्छति।
नास्मा॑त्प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति। आ॒र्तिं वा ए॒ते नि॒यन्ति॑। येषां॑
दी॒क्षिता॑नां म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
 भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्।
 यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अतं
 एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति।
 तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्दारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्। क्रुमुकमपि
 कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवैनं तनुवा
 समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्न्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति।
 नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं
 हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्।
 सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य
 प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति।
 प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरैयुः।
 क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरैयुः।
 आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं सोममाहरत्।
 तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परा-

ऽपतत्। तानि॑ फाल्गुनान्य॑भवन्। प॒शवो॑ वै फाल्गुनानि॑। प॒शवः॑
सोमो॑ राजा॑। यदा॑दाराः॒श्च॑ फाल्गुनानि॑ चाभिषु॑णोति। सोममे॒व
राजा॑नम॒भिषु॑णोति। श्रुतेन॑ प्रातः सव॒ने श्री॑णीयात्। द॒ध्रा म॒ध्यं
दिने॑॥४४॥

नी॒तमि॑श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्त॒रसा॑मा।
य ए॒व॒र्त्विजो॑ वृ॒ताः स्युः। त ए॒नं या॑जयेयुः। एकां॑ गां दक्षिणां
दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॑ सोमं॑ क्रीणीयात्। य॒ज्ञेनै॒व तद्य॑ज्ञमिच्छति।
सैव॑ ततः॑ प्रायश्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः
पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॒मागु॑रते। यः स॒त्राया॑गुरते॑। ए॒तावा॑न्खलु॒ वै पु॑रुषः।
याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसे॑न॒ यजे॑त। स॒र्वपृ॑ष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्।
सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॑ निष्क्रीणीते॥४५॥
उ॒द्वाय॑ति म॒न्येन्म॒न्यत्य॑क्रामत्प॒राऽप॑तन्म॒ध्यन्दि॑न आगुरते॒ पञ्च॑ च॥—[७]

प॒वंमा॑नः सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्षणिः। यः पो॒ता स पु॑नातु
मा। पुन॑न्तु॒ मा दे॒वजा॑नाः। पुन॑न्तु॒ मन॑वो धि॒या। पुन॑न्तु॒ विश्व॑
आ॒यवः॑। जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुनाहि॒ मा। शु॒क्रेण॑ दे॒व
दी॒द्यत्। अ॒ग्ने क्र॑त्वा॒ क्रतू॑ रनु॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्रं॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॑त॒तम॑न्त॒रा। ब्र॒ह्म ते॑न॒ पुनी॑महे।
उ॒भाभ्या॑ दे॒व स॑वितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्र॒ह्म पु॑नीमहे।
वैश्व॑दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒

मदन्तः सधुमाद्येषु। वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनैषिरो मयोभूः।
द्यावापृथिवी पयोसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्।
बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि
मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन
ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं
रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्चना। पावमानीर्यो
अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं
सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं
हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्।
कामान्त्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः
स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते
सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्।
शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे।
इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो
राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥
अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुत ऋषिभिः सम्भृतो रसः

पुनातु त्रीणि च॥ _____ [८]

प्रजा वै सत्रमांसत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा
अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः।
तेनार्धमांस ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरौ-
ऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः।
तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या
अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत।
तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते। प्रातश्च सायं च। पशवो-
ऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः।
तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्गवे
सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते
देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि
चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो
देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे।
यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव
रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत।

तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर-
यजंते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे।
भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा
विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्।
वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं
भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते॥५६॥

मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं
स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥ [९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा
इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजंते। अग्निमेव
तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां
स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजंते। आदित्यमेव
तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त
इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजंते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सर-
माप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणां स्वस्तिमा
शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजंते। देवानेव तदन्ववस्यति।
अथवा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण
यजंते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सुरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः।
 अनुवत्सुरीणां स्वस्तिमा शास्तु इत्याशासीत। संवत्सरं वा
 एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै
 संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः
 समयजन्त। तं ऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
 यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ
 संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति।
 अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति।
 अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य
 मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि
 भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैर्यजत।
 स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।
 एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव
 सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासै-
 र्यजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा
 छन्दांसि साकमेधैर्यजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति।

यथ्साकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा
विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष
ह त्वे साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्त्साकमेधैर्यजते।
यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं
पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्ऋतवः।
यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्ऋतवः।
ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं
पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता
अप्रथन्त। य एवं विद्वान्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां पशुभिः।
अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्।
यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र
चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा
एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तो प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि
ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वरुणासु वरुणाः। यदि शरदि शरत्। यदि
हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः।
प्रजापतिर्वैषः॥६६॥

परिवत्सुरमाप्रोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्त्सहस्रयाजिनमाप्रोति
 वैश्वदेवत्व९ साकमेधैरयजत समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि
 च॥ [१०]

उभये युव९ सुरामुदस्थात्रि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमांसताग्निर्वाव
 संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वाथं गृहमेधिन९ षट्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैपः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतैस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्समितिरेवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः।

अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः।
परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां३ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य
शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः
पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वसवमवस्तात्। अहेर्बुध्नियस्यो-
त्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो
रेवती। गावंः परस्ताद्व्यासा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ।
ग्रामः परस्तात्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः
परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्व्यासा अवस्तात्पञ्च
च॥ [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति।
अथ नक्षत्रं नैति। यावन्ति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्।
तावन्ति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एव९ ह वै
यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्तं
एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठ्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठा-
ऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं
लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति।
तां निष्ठ्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति।
अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै।
देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानप-
जय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत। ते नक्षत्रं
नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्देवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं
चावाचीनं सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्।
यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजेते। अमुं स
लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादक्षीलानामंश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।
तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि
यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि
यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषाम-
वधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी।
यत्रासंहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्।
तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोर-
युञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि।
यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव
कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरेनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि
यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवो-
ऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो देवा
अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः।
तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनं
सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः।
तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्।
प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं
निर्मार्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑दपरा॒ह्णे कु॑मा॒र्यो
भग॑मिच्छ॒मानाश्चर॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीन॑मपरा॒ह्णात्। प्रा॒चीन॑ सा॒यात्।
ततो॑ दे॒वा अ॑तिरा॒त्रं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः। वरु॑णस्य
सा॒यम्। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि ना॒नृतं॑ वदेत्॥१७॥

ब्रा॒ह्म॒णो वा अ॑ष्टावि॒ंशो नक्ष॑त्राणाम्। स॒मा॒नस्या॒ह्णः
पञ्च॒ पुण्या॑नि नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॒ नव॑। यच्च॒
प॒रस्ता॒न्नक्ष॑त्राणां यच्चावस्ता॑त्। तान्येका॑दश। ब्रा॒ह्म॒णो द्वा॑दशः।
य ए॒वं वि॒द्वान्थ्स॑व॒त्सरं॑ व्र॒तं चर॑ति। स॒व॒त्सरे॒णैवा॑स्य व्र॒तं गुप्तं॑
भ॑वति। स॒मा॒नस्या॒ह्णः पञ्च॒ पुण्या॑नि नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑।
तानि॒ नव॑। आ॒ग्नेयी॑ रात्रिः। ऐ॒न्द्रम॑हः। तान्येका॑दश। आ॒दित्यो॑
द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्स॑व॒त्सरं॑ व्र॒तं चर॑ति। स॒व॒त्सरे॒णैवा॑स्य व्र॒तं
गुप्तं॑ भ॑वति॥१८॥

स॒ङ्ग॒वा॒थो॒ड॒शिनं॑ निर॑मिमत् तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गो व॑देद्भवति स॒मा॒नस्या॒ह्णः
पञ्च॒ पुण्या॑नि नक्ष॑त्राण्यष्टौ च॑॥ [३]

ब्रा॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कति॒ पात्रा॑णि य॒ज्ञं व॑हन्तीति। त्रयो॑द॒शेति॑
ब्रूयात्। स यद्व्रू॒यात्। कस्ता॑नि निर॑मिमी॒तेति॑। प्र॒जाप॑तिरिति
ब्रूयात्। स यद्व्रू॒यात्। कुत॑स्ता॒नि निर॑मिमी॒तेति॑। आ॒त्मन् इति॑।
प्रा॒णापा॒नाभ्या॑मे॒वोपा॑श्चन्तर्या॒मौ निर॑मिमीत॥१९॥

व्या॒नादु॑पा॒ंशुस॑र्व॒नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवा॒यव॑म्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्या॑

मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन
 आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां
 ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाद्धियत्
 समं ह्वीयत्। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्।
 तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या
 असंख्याय॥२०॥

उपा९ श्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत् षट्॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र
 आहितः। ऋते भूमिरियङ्श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा।
 ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
 शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वतं तत्सत्यम्।
 तद्वतं तच्छक्रेयम्। तेन शक्रेयं तेन राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तामृथिव्या दिवः। अग्निरीशान
 ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
 सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि
 वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप
 वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वतं तत्सत्यम्। तद्वतं तच्छक्रेयम्।
 तेन शक्रेयं तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निर्वर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान्
 ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
 सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि
 वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप
 वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छक्यम्।
 तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह
 आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते
 मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवत्सराः।
 येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
 ब्रह्मणा। निर्वर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा।
 ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
 शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्।
 तद्वृतं तच्छक्यम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च।
 (ऋतमेव षोडश। यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं
 चतुर्विंशतिः)॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं

पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ।
ततस्तेऽवाञ्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त
उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्तेऽभवन्।
सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना। अथो सुवर्गं
लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वत्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत्।
अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां पशुभिः।
यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता
आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि
प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीरुषं
नि चावर्तयन्त् परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत्
वरुणराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परि च। साक्रमेधैश्चतुरो
मासोऽवृञ्जत् सोमराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परि च। या
संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत्। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृत्का।
शीरुषं नि च वर्तयते परि च। येषा संवत्सर उपजीवा। वृद्धे

तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परां भवति। लोहितायसेन नि
वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं
कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं
कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते।
त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि
छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्य-
याज्यात्मनो नावृद्येत्। देवेभ्य आवृश्येत्। चतृषु चतृषु मासेषु नि
वर्तयेत्। पुरोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवृद्यत्यनात्रस्काय। देवानां
वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते
परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥
एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणः सन्तनु। प्राणादपानः सन्तनु। अपानाद्व्यानः
सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रः सन्तनु। श्रोत्रान्मनः
सन्तनु। मनसो वाचः सन्तनु। वाच आत्मानः सन्तनु। आत्मनः
पृथिवीः सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षः सन्तनु। अन्तरिक्षादिवः
सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नव।

इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति।
अत्राह गोरमन्वता। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे।
इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरुर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्वर्योः सचा।
सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय
चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु
नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे।
स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलं
हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो
अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥ [८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं
पुत्रमप न्यधत्। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रहादो
ह वै कायाधवः। विरोचनः स्वं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनं देवा
अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य
युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्व-
विन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता

इष्ट॑य॒ इत्याचक्ष॑ते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः।
तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं दीक्ष॒णीयं॑ निर॑वपन्।
तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तान्प॑त्नीसंया॒जान्त॒ उपा॑नयन्॥३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॒य॒णीय॑म॒भि स॒मारो॑हन्।
तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। ताञ्छु॒य्वन्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व
कृ॒त्वोद॑द्रवन्। त आ॑तिथ्यम॒भि स॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत।
तानिडा॑न्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। तस्मा॑दे॒ता
ए॒तद॑न्ता॒ इष्ट॑यः सन्ति॑ष्ठन्ते॥३८॥

ए॒व॒ हि दे॒वा अ॑कुर्वत। इति॑ दे॒वा अ॑कुर्वत। इत्यु॒ वै
म॑नु॒ष्याः कु॑र्वते। ते दे॒वा ऊ॑चुः। यद्वा इ॒दमु॑च्चैर्य॒ज्ञेन॒ चरा॑म।
तन्नोऽसु॑राः पा॒प्माऽनु॑विन्दन्ति। उ॒पा॒॒शू॒प॒सदा॑ चराम। तथा
नोऽसु॑राः पा॒प्मा नानु॑वे॒थस्य॑न्तीति। त उ॒पा॒॒शू॒प॒सद॑मतन्वत।
ति॒स्र ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑॥३९॥

स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑। ति॒स्रः परा॑ची॒राहु॑तीर॒हुत्वा। स्रु॒वेणो॑प॒सद॑
जुह॒वां च॑क्रुः। उ॒ग्रं वचो॑ अपा॒वधी॑न्त्वेषं वचो॑ अपा॒वधी॑ः स्वा॒हेति॑।
अ॒श॒न॒यापि॒पा॒से ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑। ए॒नश्च॒ वैर॑हत्यं च त्वेषं
वचः॑। ए॒त॒॒ ह॒ वाव॑ तच्च॑तुर्धा॒विहि॑तं पा॒प्मानं॑ दे॒वा अप॑जघ्निरे।
तथो॑ ए॒वैतदे॑वंविद्यज॑मानः। ति॒स्र ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑।
स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो
 अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा
 उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं
 पाप्मानं यजमानोऽपं हते। तेऽभिनीयेवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं
 एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयेव रात्रेः
 प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयेवाहः पशुमा लभेत्। अहं एव तद्यजमानो-
 ऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं नुदते। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्रचरेत्।
 रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं नुदते।
 स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा
 अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थिं च मांसं च। अस्थिं चैव तेन
 मांसं च यजमानः सः स्फुरते। ता वा एताः पञ्च देवताः।
 अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मांसं स्नावाऽस्थिं
 मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति।
 भेषजताये निर्वरुणत्वाय। तं सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरह्वयन्।
 तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते।
 तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया
 बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नयः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा

अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपञ्जघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितुस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यत्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

त२ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त२ सप्तदशेनाददत। त२ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्। यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु

व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्रेरेवैनं तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेनं स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेनं स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। तं सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविंशेनं स्तुवते। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्या। व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं३ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रां स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव
हरन्त्यादित्यस्यैवेनं तद्विशति चत्वारि च॥ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः।
तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि
तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश
एकविंशः॥ ५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति।
तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण। भारती
परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥ ५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूषाः करम्भः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवने-
ऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा
द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥ ५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं
दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य
क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादश-

कपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालांस्तृतीयसवने।
 यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां
 माध्यं दिने सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ
 कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति
 ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥—————[११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्।
 यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वार-
 वन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः।
 तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांस्युपादधुः। तेषामति-
 त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव।
 तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश
 पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा
 देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त। यानि
 च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती।
 मामेव भूत्वा। मामुप सश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं
 नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि
 चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव
भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं
नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि
द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजा-
पतिः। छन्दांसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु
सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्
त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स
एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह वै
छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतत्सञ्चरति।
य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय
षट्॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो
देवासुराः स प्रजापतिः स संमुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावाचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामिव तिस्रः पराचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकंपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तत्रैरुक्तेतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैरुक्तेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवेन१ शमयति। नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवेनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेमम१हंस इत्याह। अ१हंस एवेन मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्त एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णातृषं

दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते।
अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो य इदं
चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो
गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं
कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभर्याष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते।
दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यं समृद्धौ।
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही
दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ।
अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो
वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो वृत्रं
हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादश-
कपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध।
यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च
यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आग्नेयमष्टा-
कपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्।

य॒ज्ञमु॒खमे॒वर्द्धि॑ पुरस्ता॑द्धत्ते। यदै॒न्द्रं दधि॑॥८॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही।
तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यदृ॑षभः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्धौ। याव॑ती॒र्वे प्र॒जा
ओष॑धीनामहु॑ताना॒माश्जन्। ताः परा॑ऽभवन्। आ॒ग्र॒यणं॑ भवति
हुता॒द्याय॑। यज॑मान॒स्याप॑राभावाय॥९॥

दे॒वा वा ओष॑धीष्वाजि॒मयुः॑। ता इ॒न्द्रा॒ग्नी उद॑जयताम्।
तावे॒तमै॑न्द्रा॒ग्रं द्वा॑दशकपालं॒ निर॑वृणाताम्। यदै॒न्द्रा॒ग्नो भव॑त्यु॒ज्जित्यै॑।
द्वा॑दशकपालो भवति। द्वा॑दश॒ मासाः॑ संव॒त्सरः॑। संव॒त्सरे॒णैवास्मा॑
अन्न॒मव॑ रुन्धे। वै॒श्वदे॒वश्च॒रुर्भव॑ति। वै॒श्वदे॒वं वा अन्न॑म्। अन्न॑मे॒वास्मै॑
स्वद॑यति॥१०॥

प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। सौ॒म्यः श्या॑माकं च॒रुं
निर्व॑पति। सोमो॒ वा अ॑कृष्टप॒च्यस्य॒ राजा॑। अ॒कृष्ट॒पच्य॑मे॒वास्मै॑
स्वद॑यति। वा॒सो दक्षि॑णा। सौ॒म्यः हि दे॒वता॑या॒ वासः॑ समृ॑द्धौ।
सर॑स्वत्यै च॒रुं निर्व॑पति। सर॑स्वते च॒रुम्। मि॒थुन॑मे॒वाव॑ रुन्धे।
मि॒थुनो॑ गावो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। ए॒ति वा ए॒ष य॑ज्ञमु॒खादृ॒ध्याः।
यो॑ऽग्नेर्दे॒वता॑या॒ एति॑। अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वीःषि॑ भवन्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा
गा॒यत्री॑। गा॒य॒त्रो॑ऽग्निः। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खादृ॒ध्या अ॑ग्नेर्दे॒वता॑यै नैति॑॥११॥
ई॒युर्नि॒रव॑दयतेऽङ्गु॒ष्ठाभ्यां॑ जुहोत्यनु॑मतिर्दे॒वता॑ निर्व॑पति व॒ही दक्षि॑णा॒ यदै॒न्द्रं
दध्य॑पराभावाय स्वद॑यति गावो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ षट्॥ [१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सौऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मरुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्वदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्वुद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति।

प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एकंकपालो
भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति।
देवासुराः संयन्ता आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति
सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता।
मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं
धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा
प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो
वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरूप्यन्ते विजित्यै।
नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतरहिं
पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्बुद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतरहिं पशवः॥—————[२]

त्रिवृद्धरहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं
गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बरुहिः सन्नद्धं भवति। त्रयं
इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं
भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति।
प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ।

पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे।
पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै
प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा
यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ
हवींषि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज
आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा
समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः
समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त
उपतिष्ठेरन्। यद्वह्मानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्।
बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते।
यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत।
सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति।
यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति।
यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं
गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्।
स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्घेत।
देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्।
प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु
प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः।
यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव
तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव
तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधयं
आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्।
प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि
विषिश्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्।
प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहृत्य भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते।
अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै
वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवघेदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रति-

ष्ठितो होत॒व्यो भाग॒धेय॑मे॒ते च॒त्वारि॑ च॥ [३]

प्र॒जाप॑तिः सवि॒ता भू॒त्वा प्र॒जा अ॑सृजत। ता ए॒न॒मत्य॑मन्यन्त।
ता अ॑स्मा॒दपा॑क्रामन्। ता वरु॑णो भू॒त्वा प्र॒जा वरु॑णेनाग्राहयत्।
ताः प्र॒जा वरु॑णगृहीताः। प्र॒जाप॑तिं पु॒नरु॑पा॒धावन्नाथ॑मिच्छ॒मानाः।
स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्वरुणप्रघा॒सानप॑श्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स प्र॒जा
वरु॑णपा॒शाद॑मुश्चत्। यद्वरु॑णप्रघा॒सा निरु॑प्यन्ते॥२९॥

प्र॒जाना॑मवरुणग्राहाय। तासां दक्षि॑णो बा॒हुर्य॑क्र आसीत्।
स॒व्यः प्र॑सृतः। स ए॒तां द्वि॒तीयां दक्षि॑णतो वेदि॒मुद॑हन्। ततो॒
वै स प्र॒जानां दक्षि॑णं बा॒हुं प्रासा॑रयत्। यद्वि॒तीयां दक्षि॑णतो
वेदि॒मुद्ध॑न्ति। प्र॒जाना॑मे॒व तद्यज॑मानो दक्षि॑णं बा॒हुं प्रसा॑रयति।
तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यया॒ज्यमु॑ष्मि॒ल्लोक उ॑भयाबा॒हुः। य॒ज्ञाभि॑जित॒ः
ह्य॑स्य। पृथ॒मात्रा॑द्वेदी असं॑म्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं व्य॑सौ। उत्त॑रस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप॑ वपति।
प॒शवो वा उत्त॑रवेदिः। प॒शून्वेवा॑व रुन्धे। अथो॑ यज्ञपरुषोऽन॑न्तरित्यै।
ए॒तद्वा॑ह्मणान्ये॒व पश्च॑ ह॒वी॑षि। अथैष॑ ऐन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। प्रा॒णापा॒नौ
वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदिन्द्रा॒ग्री। यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति॥३१॥

प्रा॒णापा॒नावे॑वाव रुन्धे। ओजो॒ बलं॑ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्।
यदिन्द्रा॒ग्री। यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। ओजो॒ बल॑मे॒वाव रुन्धे॑।
मा॒रुत्या॑मिक्षा॑ भवति। वा॒रुण्या॑मिक्षा॑। मे॒षी च॑ मे॒षश्च॑

भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ
भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति।
प्रजापतिमन्नाद्यं नोपांनमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषा-
ऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति।
अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै कुरीराणि। सौम्या खलु
वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्कुरीराणि भवन्ति।
सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एकंकपालो भवति।
प्रजानां कन्त्वायं। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव
प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा
वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरूप्यन्ते भवतो भवन्ति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां
मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओजं एवासांमव हरति।
तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रुमिणीः। मारुत्या पूर्वया
प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्त एव
वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति। तत्पार्पी-
यान्करोति। पर्त्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तपं
एवैनामुप नयति। यज्जारं सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं

रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन
ग्राहयति॥ ३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनान्। यत्पत्नीं
पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानो-
ऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्भामे
यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो
वा आहवनीयः॥ ३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं
वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन
ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि
निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्घ्रिं
जुहोति॥ ३७॥

प्रत्यङ्घ्रिं वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह।
देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह।
वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च
निष्कासश्च। तुषांश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव
वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥ ३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो
वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा

यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्तं उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥ ३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥—————[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्। सोऽग्निरनीकवान्ध्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥ ४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तः स्वैनं भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्ध्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकं सूर्यणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥ ४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समंतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्ध्वसन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति। सर्वतं

एवैनान्त्सन्तपति। ते देवाः श्वौविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे
गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो
भवितेति। स श्रुतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाशजन्। न हि देवा
अहुतस्याश्नन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम इति। मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति।
यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते।
यन्नेध्मावरुहिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति।
आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मरुतो गृहमेधिना
यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति। अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रति-
ष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति। पशवो वा इडा॑। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति-
तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॥[६]

यत्पत्नीं गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्यैव स्यात्। वि त्वंस्य
यज्ञं ऋध्येत। यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो
व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्। गृहमेध्यैव भवति।

नास्यं यज्ञो व्यृद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिंता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जता।
अनु वत्सान् वासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु
लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिंता
भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं
प्राहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः।
अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग
उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र
एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन९ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य
सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो
वृत्र९ हत्वा। परां परावर्तमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः।
सोऽब्रवीत्। क इदं वेदिष्यतीति। तेऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम९ हविर्निरुप्याता इति।
त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः
प्रथम९ हविर्निरुप्यते विजित्यै। साक९ सूर्येणोद्यता निर्वपति।
एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च
हवी९षि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रं हत्वा। अन्यासु
देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते।
अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एकैकपालो भवति। विश्वान्येव
तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुण-
पाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत्।
पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव
तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः
प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती
निर्वपति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय
निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि-
श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं
निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै
पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः
प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति।
अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा

वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अ॒र्ध॒मा॒साने॒व प्री॑णाति। अ॒भि॒वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे भ॑वति। सा हि
पि॒तृदे॒वत्यं॑ दु॒हे। यत्पू॑र्णम्। तन्म॑नु॒ष्या॒णाम्। उ॒पर्य॑र्धो दे॒वाना॑म्।
अ॒र्धः पि॑तृ॒णाम्। अ॒र्ध उप॑मन्थति। अ॒र्धो हि पि॑तृ॒णाम्।
एक॑योप॑मन्थति॥५५॥

एका॒ हि पि॑तृ॒णाम्। द॒क्षि॒णोप॑मन्थति। द॒क्षि॒णावृ॑द्धि पि॑तृ॒णाम्।
अना॑र॒भ्योप॑मन्थति। तद्धि पि॑तृ॒न्वाच्छ॑ति। इ॒मान्दि॒शं वेदि॑मुद्ध॑न्ति।
उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च पि॑तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। चतुः॑ स्र॒क्तिर्भव॑ति। सर्वा॒ ह्यनु॑
दि॒शः पि॑तरः। अखा॑ता भवति॥५६॥

खा॒ता हि दे॒वाना॑म्। म॒ध्यतो॑ऽग्निरा॒धीय॑ते। अ॒न्ततो॑ हि
दे॒वाना॑मा॒धीय॑ते। वर्षी॑यानि॒ध्म इ॒ध्माद्भव॑ति व्यावृ॑त्त्यै। परि॑श्रयति।
अ॒न्तर्हि॑तो हि पि॑तृलो॒को म॑नु॒ष्यलो॒कात्। यत्प॑रुषि दि॒नम्।
तद्दे॒वाना॑म्। यद॑न्तरा। तन्म॑नु॒ष्या॒णाम्॥५७॥

यथ्स॑मूलम्। तत्पि॑तृ॒णाम्। स॑मूलं ब॒र्हिर्भव॑ति व्यावृ॑त्त्यै।
द॒क्षि॒णा स्तृ॑णाति। द॒क्षि॒णावृ॑द्धि पि॑तृ॒णाम्। त्रिः प॑र्येति। तृती॑ये
वा इ॒तो लो॒के पि॑तरः। ताने॒व प्री॑णाति। त्रिः पुनः॑ प॑र्येति।
षट्थ॑सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। यत्प्र॑स्तरं यजु॑षा गृ॒ह्णीया॑त्।
प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्यात्। यन्न गृ॒ह्णीया॑त्। अ॒ना॒य॒तनः॑

स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुंको भवति। नानायतनः।
यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यत्र परिदध्यात्। रक्षांसि
यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो
मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः।
त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति।
एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय।
उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आज्ञनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय।
यथाभागमेवैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानंशिष्वत्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते
परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानुं ब्रूहीत्याह।
उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि
पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति।
यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुंको यजमानः स्यात्।
प्रमायुंको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथार्य।
अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव
मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति।

पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता
देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव
प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके
पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽत्यानयति। रात्रियै
द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्मुक्तिं
क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा
नम् इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति।
सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरौ वै सोमः
पितृमान्। संवत्सरमेव तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरौ बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
पितृनग्निष्वान्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरौ-
ऽग्निष्वान्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव
पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते
तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो

यथाभा॒गं म॑न्दध्व॒मित्या॑ह। ह्री॒का हि पि॒तरः॑। उद॑श्चो निष्क्रा॑मन्ति।
ए॒षा वै म॑नु॒ष्याणां॑ दिक्। स्वा॒मे॒व तदि॑श॒मनु॑ निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॑मुप॑तिष्ठन्ते। न्ये॒वास्मै॑ तद्ध॒वते॑। यथ्स॒त्याह॑व॒नीये॑।
अथा॒न्यत्र॑ चर॑न्ति। आ॒तमि॑तो॒रुप॑तिष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्र॒ष्टारं॑ कृ॒त्वा।
पि॒तृन्नि॒रव॑दयन्ते। अन्तं॑ वा ए॒ते प्रा॒णानां॑ गच्छ॑न्ति। य आ॒तमि॑तो॒रुप॑
तिष्ठ॑न्ते। सु॒स॒न्द॒शं त्वा व॒यमि॑त्या॒ह॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्द॒क्। प्रा॒णमे॒वाऽऽत्म॑न्दध॒ते। योजा॑ न्विन्द्र
ते॒ हरी॑ इत्या॒ह। प्रा॒णमे॒व पु॑नर॒युक्तः॑। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्त॒ हीति॑
गा॒रुह॑प॒त्यमु॑प॑तिष्ठन्ते। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्ताथ॒ त्वोप॑तिष्ठाम॒ह इति॑
वा॒वैतदा॑ह। अमी॑मदन्त॒ पित॑रः सो॒म्या इत्य॑भि प्रप॑द्यन्ते।
अमी॑मदन्त॒ पित॑रोऽथ॒ त्वाऽभि॑ प्रप॑द्याम॒ह इति॑ वा॒वैतदा॑ह। अ॒पः
परि॑षिञ्चति। मा॒र्जय॑त्ये॒वैनान्॑॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं
वेद॑। अ॒पं ब॑र्हिषा॒वनू॒याजौ॑ य॒जति॑। प्र॒जा वै ब॑र्हिः। प्र॒जा
ए॒व मृ॒त्यो॒रुत्सृ॑जति। च॒तुरः॑ प्रया॒जान् य॑जति। द्वा॒वंनू॒याजौ॑।
षट्थ॑सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। न प॒त्यन्वा॑स्ते। न
संया॑जयन्ति। यत्प॒त्यन्वा॑सीत। यथ्सं॑या॒जये॑युः। प्र॒मायु॑का स्यात्।
तस्मा॑न्ना॒न्वास्ते॑। न संया॑जयन्ति। प॒त्न्यै गो॑पी॒थाय॑॥७०॥

होता॑र॒माज्य॑भागौ यजति॒ सन्तं॑तमव॑द्यति॒ व्यावृ॑त्यै ब॒र्हिषदो॑ यजति॒ तमे॒व
तद्य॑ज॒त्यनु॑ निष्क्रा॑मन्त्या॒हैनानृ॑तवो न॒वं च॑॥

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा
 रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा
 रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते।
 नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं कुर्यात्।
 एकोल्मुकेन यन्ति॥ ७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य
 दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया
 आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव
 द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति
 ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष
 वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन
 जुहोति। सुगध्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्त एव
 रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा
 अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
 तयैवैनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः
 पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवांम्ब रुद्रमदिमहीत्याह।
 आमेवैतामा शास्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति
 वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतेकृत्वाऽऽसंजन्ति।
 यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र
 भाग इत्याह निरवेत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति।
 रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकेश्वरन्ति।
 आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
 प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवन्दयते शास्ते सिञ्चति षट्॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता
 वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वृधसो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः
 प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वीः॑षि॑। अ॒थेन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य
 पु॒रोडा॑शं॒ द्वाद॑शकपा॒लं निर्व॑पति। स॒ंवत्स॑रो वा इन्द्रा॒शुना॒सीरः॑।
 स॒ंवत्स॑रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑मव॒ रुन्धे॑। वा॒युव्यं॑ पयो॑ भवति। वा॒युर्वै
 वृ॒ष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यिता। स ए॒वास्मै॑ वृ॒ष्टिं प्र॒दाप॑यति। सौ॒र्य एक॑कपालो
 भवति। सू॒र्येण॑ वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृ॒ष्टिर्धृ॑ता। स ए॒वास्मै॑ वृ॒ष्टिं
 नि॒यच्छ॑ति॥१॥

द्वा॒दश॑ग॒वः॑ सी॒रं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्।
 ते दे॒वा अ॒ग्निम॑ब्रुवन्। त्वया॑ वी॒रेणा॑सुरान॒भिभ॑वामेति॑। सौ॑ऽब्रवीत्।
 त्रेधा॑ऽहमा॒त्मानं॑ वि॒करि॑ष्य॒ इति॑। स त्रेधा॑ऽऽत्मानं॒ व्य॑कुरुत। अ॒ग्निं
 तृती॑यम्। रु॒द्रं तृती॑यम्। वरु॑णं॒ तृती॑यम्॥२॥

सौ॑ऽब्रवीत्। क इ॒दं तुरी॑यमिति॑। अ॒हमि॑तीन्द्रो॑ऽब्रवीत्।
 सन्तु॑ सृ॒जाव॑हा॒ इति॑। तौ स॒मसृ॑जेताम्। स इन्द्र॑स्तुरीयमभवत्।
 यदिन्द्र॑स्तुरीयमभवत्। तदिन्द्र॑तुरीयस्येन्द्र॑तुरीयत्वम्। ततो॒ वै दे॒वा
 व्य॑जयन्त। यदिन्द्र॑तुरीयं नि॒रुप्य॑ते विजि॑त्यै॥३॥

व॒हिनीं॑ धे॒नुर्दक्षि॑णा। यद्व॒हिनीं॑। तेना॑ऽऽग्ने॒यी। यद्वौः॑। तेन॑
 रौ॒द्री। यद्वे॒नुः। तेनै॒न्द्री। यत्थ॒त्री स॒ती दा॒न्ता। तेन॑ वा॒रु॒णी स॒मृद्धौ॑।
 प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षा९स्यजिघा९सन्। स ए॒ताः प्र॒जाप॑तिरा॒त्मनो॑
 दे॒वता॒ निर॑मिमीत। ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो रक्षा९सि॑ प्राणु॑दत।
 यत्प॑ञ्चाव॒त्तीयं॑ जुहोति॑। दि॒ग्भ्य ए॒व तद्य॑ज॒मानो रक्षा९सि॑ प्रणु॑दते।
 समू॒ढः रक्षः॑ सन्द॑ग्धः रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्षा९स्ये॒व सन्द॑हति।
 अ॒ग्रये॑ रक्षो॒घ्ने स्वा॑हेत्या॑ह। दे॒वता॑भ्य ए॒व वि॑जिग्या॒नाभ्यो भाग॑धेयं
 करोति॑। प्र॒ष्टिवा॒ही रथो॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रः ह॒त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्यं। नमु॑चिमासुरं नाल॑भत।
 त९ श॒च्याऽगृ॑ह्णात्। तौ सम॑लभेताम्। सोऽ॒स्माद॑भि॒शुन॑तरोऽभवत्।
 सोऽ॒ब्रवी॑त्। सन्धा९ सन्द॑धावहे। अथ॒ त्वाऽव॑ स्रक्ष्यामि। न मा॒
 शुष्के॑ण॒ नार्द्रे॑ण॒ हनः॑॥६॥

न दि॒वा न नक्त॑मिति॑। स ए॒तमु॑पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा
 ए॒ष शुष्को॑ नार्द्रो॑ व्यु॒ष्टाऽऽसी॑त्। अ॒नु॒दितः॑ सूर्यः॑। न वा ए॒तद्वि॒वा
 न नक्त॑म्। तस्यै॒तस्मिँ॑लोके। अ॒पां फेने॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्।
 तदे॒न॒मन्व॑वर्तत। मि॒त्रं द्रु॑गिति॑॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑न॒जन॑यत्। तान॑जुहोत्। तै॒र्वै स
 रक्षा९स्य॑पा॒हत॑। यद॑पामा॒र्गहो॑मो भव॑ति। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै।
 ए॒कोल्मु॑केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भाग॑धेयम्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति।
 ए॒षा वै रक्ष॑सां दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॑शि रक्षा९सि॑ हन्ति॥८॥

स्व॒कृत् इ॒रिणे॑ जुहोति॑ प्रद॒रे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यत॑नम्।

स्व ए॒वाय॑त॒ने र॒क्षाऽसि॑ ह॒न्ति। पु॒र्ण॒मये॑न॒ स्रुवे॑ण॒ जुहो॑ति। ब्र॒ह्म वै
पु॒र्णः। ब्र॒ह्मणै॒व र॒क्षाऽसि॑ ह॒न्ति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः प्र॑स॒व इत्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सू॒त ए॒व र॒क्षाऽसि॑ ह॒न्ति। हु॒तः र॒क्षोऽव॑धिष्म॒ रक्ष॑ इत्या॑ह।
रक्ष॑सा॒ऽस्तृ॒त्यै। यद्व॑स्ते॒ तदक्षि॑णा नि॒रव॑त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॑न्ति।
रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥१॥

य॒च्छति॑ वरु॑णं॒ तृती॑यं॒ विजि॑त्या अ॒सृज॑त॒ समृ॑द्धौ ह॒नो मि॒त्रद्रु॑गिति॑ ह॒न्ति
स्तृ॒त्यै त्रीणि॑ च॥ [१]

धा॒त्रे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑क॒पालं॑ निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता।
स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑ति। अ॒न्वे॒वास्मा॑ अ॒नु॒म॒ति॒र्मन्य॑ते।
रा॒ते रा॒का। प्र॒ सि॒नीवा॒ली ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्र॑जा॒तासु॑ कु॒ह्वा
वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गा॒वौ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। आ॒ग्रा॒वैष्ण॒वमेका॑-
दश॑क॒पालं॑ निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दश॑क॒पालम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पालम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्यं॑ विष्णुः।
प्र॒जा ए॒व प्र॑जा॒ता वी॒र्यं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः।
वा॒म॒न ऋ॑ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॑ही। तेना॑ऽऽ॒ग्नेयः॑। यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॑मेका॑दश॑-
क॒पालं॑ निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मीय॑मेका॑दश॑क॒पालम्। सौ॒म्यं च॒रुम्।
सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑यिता। वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः
प्र॒दाप॑यिता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो दधा॑ति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा
समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै
रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं
एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा।
अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो
मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा
अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनं स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं
करोति। उपं जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते
खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति।
वारुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः
समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा
दक्षिणैकं च॥

[२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः।
एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै
राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यत्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः
स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावन्तीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।
 तावन्तीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे।
 भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे।
 मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति।
 शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
 ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा
 अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भगाय चरुं
 वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा
 समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्।
 पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ।
 आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यं
 दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव
 रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो
 गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
 सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ।
 अश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ।
 ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं

चरुं भागदुघस्यं गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ।
रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्यं गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते।
शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवीर्षि भवन्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव
भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति।
इन्द्राय सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायां होमुचै।
आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं
वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति।
श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च
समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन
पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो
ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं
दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै।
तस्माद्वाज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा
समृद्धौ॥२३॥

रत्नित्वाय समृद्धौ पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्यं गृहे

भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां
सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्ते। अग्निरेवैनं
गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्।
बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वां
प्रसवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः
स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय
महते जानंराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शांस्ते। एष वो भरता
राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो
ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नामं राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्नेदित्याह।
वरुणसवमेवावं रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं
व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्।
सर्वे ब्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वब्रातमेवैनं करोति। वि मित्र
एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह।
स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह।
आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै।

अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्रये
 स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति।
 विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिर्जयति॥२७॥
 सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥—————[४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीय गृह्णाति। अथो
 हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा
 अपा९ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति।
 अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाँऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य
 सङ्श्यति। ब्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै
 पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव
 रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्।
 यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनं
 सत्यानृते उदिते हिङ्स्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव
 ब्रह्मवर्चस्व्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह।
 पशवो वै शक्करीः। पशूनेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह।
 राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।

अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥ ३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्यकः। अपामोषधीनां रसः स्थेत्याह।
 राष्ट्रमेव मध्व्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्।
 यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनं समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति।
 षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति।
 षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते।
 द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुप्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवैनं
 सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः
 षट् च॥ [५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः
 ससृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा
 होतुंश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता।
 ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं
 परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति
 व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो
 बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्।

सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतं हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सौर्ज्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स अभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो

वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥ ३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वस्मिन्नाष्ट्र इत्याह। विश्वैवेन९ राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणाना९ राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥ ३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रून्नेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्यश्चमन्वश्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शर्व्याः। प्रतीचीं तिरश्च्यनूचीं। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति त्रिष्टुभां बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्यत्ते॥ ४०॥ व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृत९ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि च॥

[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो

जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेजं एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यंजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो

नाभिचरितुवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समंष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥—————[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूल-
चर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे।
मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृत२ हिरण्यम्। अमृतमसि
मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते।
शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म
दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीब२ सीसेन विध्यति।
दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका द२शुकाः। निरस्तं
नमुचेः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं
निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्य इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाच२ सुवन्तां
ते ते प्राण२ सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति।
यद्व्यात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्यैव स्यात्।
दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै
देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवेनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज

ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सेत्या॒ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति।
इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॒ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। मि॒त्रावरु॑ण-
योर्वी॒र्येणे॑त्या॒ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॑मोज॒सेत्या॒ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिर॒सीत्या॒ह।
क्ष॒त्राणा॑मे॒वैनं॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति। अति॑ दि॒वस्पा॒हीत्या॒ह।
अत्य॑न्या॒न्याही॑ति वावैतदा॒ह। स॒माव॑वृ॒त्रन्न॑ध॒रागु॑दी॒र्चीरि॑त्या॒ह।
रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रु॒वम॑कः। उ॒च्छे॒षणे॑न जुहोति। उ॒च्छे॒षण॑भा॒गो वै
रु॒द्रः। भा॒गधे॒र्येनै॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५०॥

उद॑ङ्गरेत्या॒ग्नीध्रे॑ जुहोति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व
दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रु॒द्र यत्ते॑ क्र॒यी परं॑ नामेत्या॒ह। यद्वा अ॑स्य
क्र॒यी परं॑ नामं। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। य॒ः हि॑नस्ति। तेनै॒वैन॑
स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑म॒सीत्या॒ह। य॒मादे॒वास्य॑
मृ॒त्युम॑व॒यज॑ते॥५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॑तान्य॒न्य इति॑ तस्यै॑ गृ॒हे जु॑हुयात्।
यां का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै॒ प्रजा॑ स्या॒दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै॑ प्र॒जा
भ॑वति। प॒र्णम॑ये॒नाध्व॑र्युर॒भिषि॑ञ्चति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वास्मि॑न्त्विषि॑
दधाति। औदु॑म्बरेण॒ राज॑न्यः। ऊ॒र्जमे॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति।
आश्व॑त्थेन॒ वैश्यः॑। वि॒शमे॒वास्मि॑न्पु॒ष्टिं दधा॑ति। नैय॑ग्रोधेन॒ जन्यः॑।
मि॒त्राण्ये॒वास्मै॑ कल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥———[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवेन
देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः।
देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ
संव्येष्टसारथी। षट्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवेनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्विरेव प्रसूत उज्जयति। आपं
मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति।
अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो
राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे
मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः।
यद्वाराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अग्नि वा इयं सुषुवाणं
कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहावुपंमुञ्चते।

अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयंदस्यायुरस्यायुर्मे
धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूजं मे धेहीत्याह।
ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्षि वचोऽसि वचो मयि धेहीत्याह।
वच एवाऽऽत्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान
आयुरूजं वचो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ
सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह सङ्गहीत्रा
रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति। हंसः
शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणाऽऽदधाति।
अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि।
सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा एषा छन्दसाम्।
यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मेवैनं समानानां
करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानात्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥-[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः।
अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह।
मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ

भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनिर्त्वाय। स्योनामा
सीद सुषदा मा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वा हिंसीन्मा
मा हिंसीदित्याहाहिंसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा
साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति।
ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
सवितारमेवैनं सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह।
इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि
मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं सुशेवं करोति।
ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह।
वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह।
त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति।
सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवाव रुन्धे।
वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते
वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य

वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैवास्मां
 अवरपरं रन्धयति। एवं हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रध्यैयुः।
 दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः।
 अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धुवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनं श्रियं
 गमयति। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आ-
 मेवैतामा शास्ते। शौनः शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति।
 परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। मारुतस्य चैकविंशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया
 अग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
 अपान्नप्रे स्वाहोर्जो नप्रे स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति तिस्र
 आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥
 देवैरित्याह सत्यसवं करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे
 करोति शतेन्द्रियः षट् च॥

[१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रविनान्देवसुवामर्थतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥

एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्गरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्व
 राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
 तथ्स॒सृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तथ्स॒सृपा॑ स॒सृत्वम्। अ॒ग्निना॑
 देवेन॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ननु॒ प्रायु॑ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा द्विती॑ये। स॒वित्रा
 प्र॑सवेन॑ तृतीये। पू॒ष्णा प॒शुभिश्च॑तुर्थे। बृह॒स्पति॑ना ब्रह्म॑णा पञ्च॒मे।
 इन्द्रे॑ण देवेन॑ षष्ठे। वरु॑णेन॒ स्वया॑ देव॒तया॑ सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राज्ञा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्टा॑ रूपेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
 य॒ज्ञेना॑ऽऽप्नोत्। यथ्स॒सृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॑र्यं यज॑मान
 आप्रो॑ति। पूर्वा॑पूर्वा वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॒यस्य॑ वीर्य॑स्यावरु॒द्धौ।
 पुर॑स्तादुप॒सदा॑ सौम्येन॒ प्रच॑रति। सोमो॒ वै रेतो॑धाः। रेतं
 ए॒व तद्व॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रेण॑। रेतं ए॒व हितं॑ त्वष्टा॑ रूपाणि
 वि॒करो॑ति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्र॒ति
 तिष्ठ॑ति॥२॥

सप्त॒मे द॑धाति पञ्च च॥ _____ [१]

जामि॑ वा ए॒तत्कु॑र्वन्ति। यथ्स॒द्यो दी॑क्षय॑न्ति स॒द्यः सोमं॑
 क्री॒णन्ति॑। पु॒ण्डरि॒स्रजां॑ प्रय॑च्छत्यजा॑मित्वाय। अङ्गि॑रसः सुव॒र्गं
 लो॒कं यन्तः॑। अ॒प्सु दी॑क्षात॒पसी॑ प्रावे॑शयन्। तत्पु॒ण्डरी॑कमभवत्।
 यत्पु॒ण्डरि॒स्रजां॑ प्रय॑च्छति। सा॒क्षादे॒व दी॑क्षात॒पसी॑ अव॑ रुन्धे।

दशभिर्वध्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति
सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः
पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं
गमयति। स्रजमुद्रात्रे। व्येवास्यै वासयति। रुक्मः होत्रे।
आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो
वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय।
राष्ट्रमेव वश्यंकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छःसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रिया-
व्यंकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्यैते। स्थूरिं
यवाचितमच्छावाकायं। अन्त एव वरुणमव यजते॥६॥

अनुद्वाहमग्नीधे। वहिर्वा अनुद्वान्। वहिरग्नीत्। वहिर्नैव
वहिं यज्ञस्याव रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं
पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती
तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति।
वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यावरुद्धौ। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यः॥

श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं
वारयति॥७॥

विराट्प्रजापतिरश्वः प्रजापतेरात्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥—[२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति।
दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवतां
यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति। हविषो हविष
इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः।
यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्।
विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आदित्यया पूर्वया
प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया
आश्रावयति। उपांशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति।
गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यंकः। अगर्भा मारुती। विड्वै
मारुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते
देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यः सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्।
तैऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः
सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव

भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमव रुन्धे। सरस्वते सत्यवाचं चरुम्।
 पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं
 द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविदं एता भवन्ति।
 आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वः
 शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥—————[३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपश्चालाः
 प्राश्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति।
 सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा विरुन्धते।
 बारहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते।
 त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये
 नैदाधे प्रत्यञ्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति।
 तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण
 कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते।
 आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवतून्मयुङ्क्ते
 इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव
 पूर्वैद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवतून्मयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः

पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥—————[४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं
निरष्टीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्।
तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिं॒हः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः।
याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ।
त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्।
प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि
क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्धीं त्वां स्वादुनेत्याह। सोममेवेनां
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णो पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यंते। तिस्रः
संसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्रुतमिति

यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पृतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषमं सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥—————[५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामव नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः

पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडं वा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरा। यथसौत्रामणी समृद्धौ। बारुहस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृष्णुतेति शतातृष्णायाः समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यस्य व्यावृत्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनं जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृष्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्येन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यः सोमोऽति पवते। पितृणां याज्यानुवाक्याभिरुप तिष्ठते। यदेवास्य पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो

त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते।
यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥—[६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः।
यज्ञमुखमेवारभ्य सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतु-
स्त्रिंशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिंशद्वे देवताः। ता एवाऽऽप्नोति।
प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः। तमेवाऽऽप्नोति। सः शर एष स्तोमानामयथा-
पूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्यवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा
अन्यत्। यत्समाः पवमानाः। तेनाऽसः शरः। तेन यथापूर्वम्।
आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा
उक्थानि। पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥
स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥—[७]

उप त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्धवति। वाग्वै वायुः। वाच
एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं प्रजा
राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप इत्याह। आदित्या वै प्रजाः।
प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या
अक्रन्॥२९॥

यदाह पवस्व वाचो अग्निय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति।

अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्धृतीर्भवन्ति। उद्धृद्वा अनुष्टुभौ रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥ ३०॥

तस्मादुद्धृतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनं सव उपनमति। यः सामभ्य एति। पापीयान्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥ ३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवल्लोके च मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविंशः कैशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥ ३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहत्। अतिजनं वेयात्। उद्धा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥ ३३॥ अक्रत्राजन्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥

[८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुकमौ भवतः।

आभ्यामेवैनमुभयतः परिं गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्या-
ऽऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्।
यद्रुक्मन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो
भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमुभयति क्षरन्ति। तेजो
वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमुभयति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्।
वर्चस्या एवैनमुभयति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति।
यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ
संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावन्तीरेतस्य
स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति।
अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां
पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो
खलु। ये एव संमानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रति-
ष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं

च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने
 कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सवनम्।
 अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं
 विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप हते।
 अग्निष्टोममन्त आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति
 तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥—————[१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यन्निष्वग्निष्टोममुप त्वयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यन्निषु तस्मादुद्वतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
